

Ansigt til ansigt – byens borgere i 1600-tallet.

03.10.2013 til Kulturnat arrangement

Hele 8 epitafier med malede familieportrætter fra 1600-tallet pryder væggene i Sct. Peders kirke, og der er yderlige 3 i Sct. Mortens kirke. I sort tøj og med alvorsblikke kigger de ned på os. Alle var de en gang borgere i Næstved.

Jeg er ikke kunsthistoriker eller ekspert i kirkeinventar. Jeg har i mange år beskæftiget mig med dragthistorie og her kommer epitafierne på banen som en enestående kilde til information om borgerlige klædedragter i 1600-tallet. Her i Næstved er min interesse dog også lokalhistorie.

Egentlig er det lidt mærkeligt at finde familieportrætter hængende på væggene i kirken, det ville vi jo ikke gøre i dag. Så først lidt hvorfor og hvordan de forstås og til sidst lidt om 3 af familierne som vi her står overfor ansigt til ansigt. Hvem var de?

I 1500-tallet kom det på mode at lave gravsten som ligsten. Det vil sige med personfigurer af den afdøde i relief på stenen. Med dem var man vant til at de afdøde helt bogstaveligt, i naturlig størrelse, befolkede kirkerummet. De erstattes hos de adelige af malede portrætepitafier og de borgerlige hoppede med på moden fra ca. 1600. De findes i kirker over hele landet.

Epitafierne blev typisk lavet, med og uden portrætter i forbindelse med dødsfaldet af en af ægtefællerne, og blev hængt op på væggen ved gravstedet med gravstenen. Det var gerne velhavende købmænd, embedsmænd og præster som havde råd til det. Tanken bag epitafierne var at de var lavet "Gud til ære, kirken til pryd og familien til hukommelse". Op igennem 1600-tallet blev det ved med at være populært at hænge epitafier i kirkerne og til sidst blev der rimelig trangt. Undervejs havde epitafierne også ændret karakter, med mindre gjort ud af rammerne, og de religiøse motiver og symboler var mere eller mindre forsvundet. Tilbage var et portræt af ægteparret alene.

I 1682 kom så en forordning, og så var det slut med nye epitafier. Kirken er et temmelig sikkert sted at være men i 1800-tallet skete en vedligeholdelse /modernisering af flere som desværre gik ud over en del epitafier. Flere steder blev de gemt væk på lofter, og i værste tilfælde, som det skete i f.eks. Slagelse, blev malerierne brændt og rammerne solgt.

Opstillingen af personerne på epitafierne er efter et fast koncept. Mænd og drenge til venstre, og kvinder og piger til højre. De små børn i kjol til venstre er drengebørn, og spædbørn og små rollinger ligger også efter køn eller i midten. Den tilbageladte ved en ægtefælles død giftede sig gerne efter sørgeperiodens udløb. Tidligere ægtefæller blev også malet med. Hvis kvinden havde været gift flere gange er den sidste ægtemand malet tættest på midten. For kvinderne er det modsat, mandens første hustru er tættest på midten og efterfølgende hustruer står i kronologisk rækkefølge. Alle fællesbørn er malet med, også de døde. De er malet i den alder de havde ved deres død. På de første epitafier har de døde fået et rødt kors malet over dem. Senere kan de døde børn identificeres ved at de har blomsterkranse på hovedet.

De er portrætteret i deres kirkegangsdragter – sort og sobert. Efter protestantisk forbillede uprangende, sømmeligt og mådeholdent. De for længst afdøde er malet i tøjstilen, som var på mode ved deres død, derfor kan man f.eks. hos Rasmus Christensens hustruer se hvordan moden ændrede sig over 30 år.

De havde mere praktisk og slidstærk tøj til hverdagsbrug, og mere farverigt til festlige lejligheder. Små børn blev dog efterhånden gerne klædt, tja, som de rene udstyrsstykker – små prinser og prinsesser!

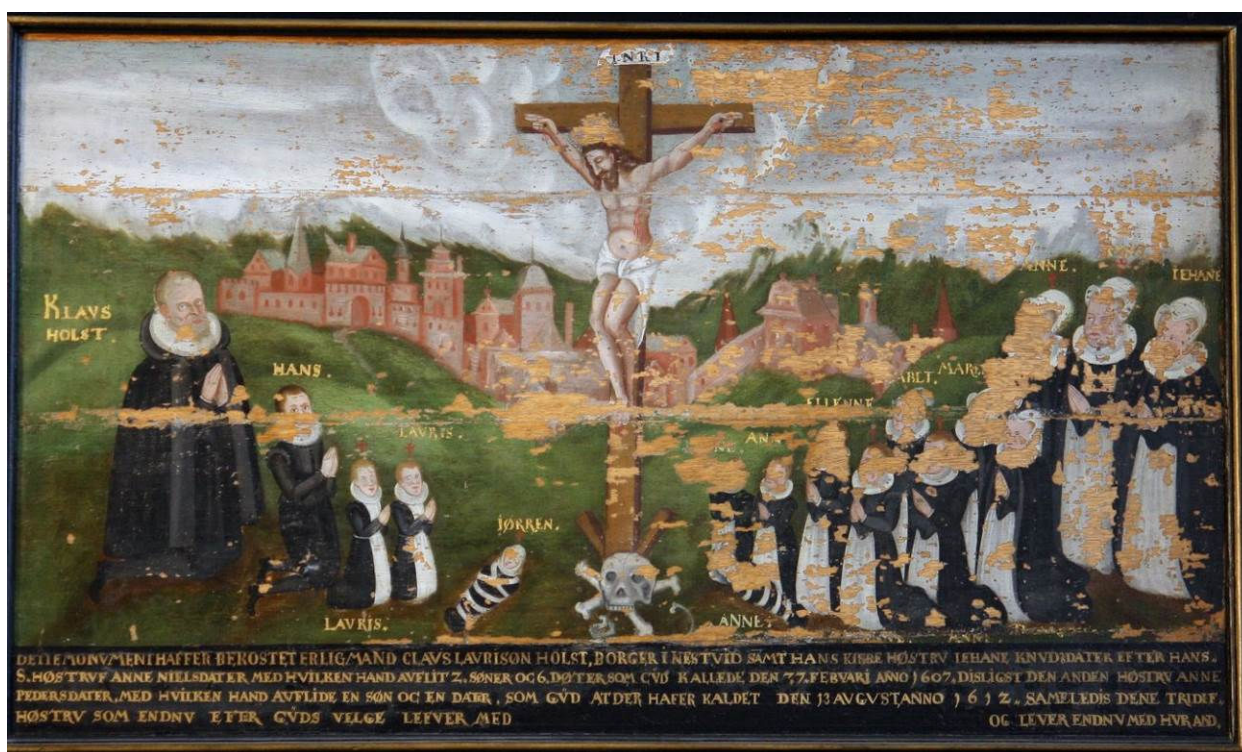

Anne Hornemann

I det bedre borgerskabs kredse, havde man gerne malede portrætter af familien hængende på væggen derhjemme, såkaldt kontrafejer. De blev senere brugt når epitafiet skulle males. Næstved havde igennem hele 1600-tallet kontrafejmalere bosat i byen. Antal indbyggere i Næstved i 1600-tallet var nedadgående med 1853 personer i 1672. Der var godt 400 ejendomme i byen, der husede hele spekteret, lige fra adelen i deres byhuse til fattiglemmerne i hospitalet.

Epitafierne i Næstveds to bykirker kan deles op i to grupper. Første gruppe blev malet i løbet af 8 år mellem ca. 1618 og 1626. Den anden gruppe malet en generation senere mellem 1660 og 1674. De 8 epitafier her i kirken kan deles med 5 i den første gruppe og 3 i den anden. Alle fortæller en historie. På grund af tidsmangel kan vi kun nå at hilse på 3 af familierne.

Det ældste epitafie som er lavet ca. 1618 er i dårlig stand. Flere af ansigterne er desværre smuldret væk. Claus Lauridsen Holst har sammen med sin hustru Johanne Knudsdatter, som er kvinden yderst til højre valgt at få malet epitafiet. Han var en velhavende købmand mindst 50 år gammel. Claus var lidt af en hidsigprop, og en sag er beskrevet i rådhusbogen. Peder Jude beskyldte ham for at afmåle varer forkert hvorefter Claus slog ham på kinden så blodet gik, og truede ham bagefter med en økse. Det viste sig at Claus ikke havde målt falsk, så han var i sin gode ret til at være vred, men voldelig må man jo ikke være og han fik en bøde efter loven om torvefred. 15 år senere kan han styre sit temperament så meget at han gav hånd til en han jævnlig skældte ud og var uenig med, at den som først brød våbenhvilen skulle bøde til købmandslauget i Næstved med et læst rostocker øl.

Claus blev gift tre gange og var far til 13 børn. Af børnene kan vi se at de 5 var døde. Det som er bemærkelsesværdigt, er navnene på drengene. To gange Laurids, Hans og Jørgen. Det er usædvanligt at ingen af drengene er opkaldt efter deres morfædre, altså Niels, Peder eller Knud, som det ellers var kutyme for den førstefødte søn. Med hensyn til døtrene: Kendetegnet for ugifte piger var at deres hår ikke var dækket til. Da de tre ældste af Claus' døtre bære huer og kåber må alle i en ung alder være blevet gift. De yngre ugifte søstres hår, selv om der ikke er meget tilbage vi kan se, er redt tilbage i en fletning som blev viklet rundt om issen gerne med et sort bånd. Allerede kort tid efter ses, på de andre epitafier, at moden ændrede sig og pigerne har flot hårpynt lavet med perler.

Jeg er lidt fascineret af at Holst epitafiet ikke kun var det første i Næstved, men i miles omkreds. Der fandtes ganske få på Sjælland og øerne på det tidspunkt. Claus og Johanne har virkelig været firstmovers. I Ålborg kom hele 8 op at hænge i 10-året op til. Havde de mon tilknytning til Ålborg og var blevet inspireret derfra? Jeg ved det ikke. I hvert fald har menigheden her i Skt. Peders kirke, og borgerne i Næstved fået noget at kigge på og snakke om. Nogle blev inspireret, og over de næste ca. 8 år kom yderligere 4 maledes epitafier af den slags til her i kirken.

Jeg springer nogle over, til det, som for mig, er perlen i gruppen af tidlige epitafier. Ikke fordi det er smukt malet eller at deres dragter er specielt interessante, men fordi det er en familie som tilhører en Næstvedslægt som vi ved en del om. Meget kunne siges med afsæt i ægteparret Rasmus Jørgensen og Magdalene Mogensdatter. Han var i en årrække borgmester i Næstved og de boede på Axeltorv, i ejendommen hvor butikken Tigeren ligger i dag. Bygningen har været renoveret mange gange siden Rasmus og Magdalene, og deres børn boede der i 1600-tallet. Porthammeren med deres navne og bomærker var der ikke brug for længere, og er i dag udstillet på museet. I selve Tigerens butikslokale er i dag opsat et forsænket loft. Skjult er så deres originale barokloft med maledes blomstermotiver.

Epitafiet er dateret 1625. Parret levede stadig, men året før var deres ældste søn Jørgen død. Han blev ca. 16 år gammel. Parret havde på det tidspunkt mistet 7 af deres 11 børn. Over børnenes gravsted blev lagt en gravsten med navnene på børnene og dødsdatoen. Datteren Maren og sønnerne, to kaldt Hans, to kaldt Christoffer, en dødfødt og så Jørgen. Erik har været i fotoshop og her på billedet ser vi familien som den så ud i 1625.

Et velhavende borgmesterpar med de 4 børn de havde tilbage. Parret ser gammelt og slidt ud. Rasmus med gråt hår, rynker i panden og poser under øjnene. Han er dog kun ca. 46 år, og Magdalene vel omkring de 40. Dødsfaldene har taget hårdt på dem, men det var guds vilje og de viser sig her troende, ydmyge og bedende. Men med gravstenen og epitafiet er måske håbet om at de ville få lov at beholde Mogens, Karen, Maren og Anne. Hvordan Anne klarede sig vides ikke noget om. Mogens Rasmussen fik en juridisk uddannelse, og blev prokurator og han fik meget at lave med de mange retssager som kørte i købstaden Næstved. Karen blev gift, fik en datter og døde sidst i tyverne. Maren blev gift med hjælpepræsten her i Sct. Peders. Rasmus og Magdalene oplevede at de fik mange børnebørn og begge nåede de selv en alder af over 70 år.

Det var lidt om to epitafier fra den første gruppe. Der gik over 30 år, før de næste epitafier kom op at hænge. Portrætterne er af en helt andet standard, og med dem ser vi ansigter som vi kan spejle os i.

Hans Hornemann

Kæmpe stort, og fantastisk flot er epitafiet, som hænger i våbenhuset og tager imod os på vej ind i kirken. Selv om jeg ikke beskæftiger mig med de religiøse motiver i epitafierne, er det svært ikke at dvæle ved den farverige scene med Kristi gravlæggelse. Både størrelsen af epitafiet, og baggrundsmaleriet var ualmindeligt på dette tidspunkt. Man ønsker virkelig at vide mere om dets tilblivelse. Epitafiet blev malet i 1660. Det år, hvor svenskerne, om sommeren, endelig forlod Næstved efter de havde invaderet landet godt to år tidligere. Næstved havde købt sig til en fredelig sameksistens med besættelsesmagten. Kostet havde det, og i 1659 da kornhandler og købmand Rasmus Christensen, familiefaren fra epitafiet, erfarede at han var blevet pålagt at betale 20 rdl. som sin del af denne skattebyrde til svenskerne, klagede han til borgmesteren. I forhold til andre i byen mente han at beløbet var sat for højt. Han mente sig at være en lovlydig, men fattig borger. Han navngav andre borgere, som han mente sagtens kunne betale mere. I deres forsvar, kan man læse at de mente at krigstiden gik ud over deres forretninger, og at de havde svært ved at skrabe sammen til dagen og vejen. De var fattige, hvorimod Rasmus Christensen levede i stor pragt med smart tøj, flot indbo i sit hjem, og til rejsebrug gode heste og en komfortabel vogn. De havde ikke giftet sig til penge eller fået en stor arv. Her er måske forklaringen på noget af den velstand som tilsyneladende var hos Rasmus. Sagen endte med at han skulle betale de 20 rdl. Det eneste han opnåede, som dreven forretningsmand med sit usolidariske ønske om at spare penge, var at miste noget af den agtelse han ellers havde i byen. Rasmus tjente vist også godt ved at handle med svenskerne, men der var flere i Næstved der gjorde.

At han 1 år senere fik epitafiet malet kan umiddelbart virke blæret og meget provokerende. På os! For hvem tror de de er! - i deres stiveste puds og med deres stirrende blikke. Der er ikke noget ydmygt over dem. Det er jo overdådigt, og fattige har de i hvert fald ikke været. Men det kunne alligevel tænkes som en slags måde at genoprette omdømmet på. Alle ønsker at klare sig godt økonomisk, og der var ikke noget odiøst i at tjene penge. Man skulle jo stræbe efter et ordentligt og propert liv, leve gudsfrygtigt, men ikke asketisk. Med velstand kom forpligtelsen til at leve i overensstemmelse med standen man tilhørte. Og det med flotte klæder og ejendele hvis man havde råd til det. Det er der ingen forskel på i dag, hvor brugen af penge giver arbejde og holder økonomien i gang.

Rasmus havde to gange fået lavet gravsten til sin afdøde kære. En til tre døde børn, og en til de to første hustruer og en datter. I årene op til 1660 havde han så mistet lillepigen i den laksefarvede kjole, og sin smukke tredje hustru Susanne. Hans fjerde ægteskab var med den modne Maren, formentlig enke og givet med penge på kistebunden. Med Rasmus' forretninger, hans 4 giftemodne døtre første i tyverne og 4 skolesøgende sønner var der brug for en som Maren til at få hverdagen til at fungere.

Mon det er Maren Torkelsdatter Brand som har været primus motor bag epitafiet. Hun var forholdsvis nygift med Rasmus. Givetvis udenbys fra, da hendes far Torkel Brand ikke er et kendt navn fra Næstved. Hun var Rasmus' hustru nu og skulle positionere sig i familien og i byen. Her er det jo Rasmus og den levende Maren som fylder mest, på ligeværdig vis. Det ser ud til at Maren var en selvstændig og handlekraftig kvinde. Hun aftalte senere med Abel Schrøder, at han skulle fremstille endnu et epitafium til dem. Ved Marens død, i 1667, ønskede Rasmus at afbestille, og efter en retstvist lykkedes det. Vi kender desværre ikke til nogen af børnenes skæbne bortset fra Albert som blev myrdetovre på Axeltorv i 1669.

Hvad menigheden har tænkt og sagt da epitafiet blev hængt op gad jeg godt vide. Det må have gibbet i nogen af dem! Det skal nævnes at Rasmus var kirkeværge for Sct. Peders og svoger nr. to var faktisk præst her i kirken og provst. Efter de hårde år under svenskerne ser vi her nærmest drømmescenariet for de fleste i byen. En borgerfamilie som klarede sig igennem dårlige tider og dødsfald i familien.

Da epitafiet blev restaureret i 1999 efter en hærværksskade, kom en signatur frem GLS. Så formodningen om at det kunne tilskrives den lokale kunstner Hans Lauridsen måtte droppes. Desværre kendes ikke til en kunstner med den signatur, så der blev vi ikke klogere. Vi står tilbage med en endnu større nysgerrighed over hvor og hvordan købmanden fra Næstved er kommet i kontakt med så fremragende en maler.

De malede portrætter på epitafierne åbner et vindue til familiehistorierne, og livet som det foregik i Næstved i 1600-tallet. Meget mere kunne fortælles.

